

ВИЗНАЧЕННЯ КУЛЬТУРНО-ЦІННІСНИХ ПРІОРИТЕТІВ МОЛОДІ УКРАЇНИ, БІЛОРУСІ ТА РОСІЇ

Стаття присвячена проблемі визначення та порівняння культурно-ціннісних пріоритетів молоді України, Білорусі та Росії. Застосовано методи порівняння середніх показників із використанням t-критерію Стьюдента. Представлено результати кореляційного аналізу типів культурно-ціннісних орієнтацій та ціннісних орієнтацій респондентів.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, культурно-ціннісні орієнтації, сучасна культура, традиційна культура та культура, що динамічно розвивається

Постановка проблеми. Сучасні реалії життя вимагають відповідності індивідуального життєвого стилю цінностям та моделям поведінки, прийнятим у суспільствах з ринковою економікою. В іншому випадку, "неадекватність стилю життя" деструктивно впливає на психічне та фізичне здоров'я людей, що прагнуть до соціальної адаптації у змінюваних умовах життя. У зв'язку з цим виникає проблема співвідношення цінностей прийнятих в суспільствах з різним типом культури.

Зарубіжні психологи Ф. Клакхон та Ф. Стрідбек визначили сутність культурно-ціннісних орієнтацій як складних, певним чином згрупованих принципів, що визначають спрямованість різноманітних потоків людського мислення та діяльності в процесі розв'язання загальнолюдських проблем (Kluckhohn, Strodtbeck, 1961).

У вітчизняній психології висвітленням проблеми ціннісно-мотиваційної структури особистості в російській культурі займалася Н. М. Лебедева [1; 2]. Спроба порівняльного аналізу структури цінностей та характеристик етнічної ідентичності в традиційному та сучасному типах культур була зроблена А.М. Татарко та М.А. Козловою [6]. Результати дослідження ціннісних орієнтирів української та російської молоді описано в статтях Московки М. [3] та Приходько Т. П. [5].

У зв'язку з девальвацією людських цінностей та деградацією в сенсі культури серед більшості представників молоді України є необхідним дослідження спільних та відмінних рис "портрету" слов'янських народів у плані ціннісних орієнтирів.

Об'єктом дослідження було обрано ціннісні орієнтації українських, білоруських та російських студентів. *Предметом дослідження* виступили особливості культурно-ціннісних орієнтацій студентської молоді. *Мета дослідження* полягала у з'ясуванні загальних та відмінних особливостей культурно-ціннісних орієнтацій молоді, що проживає в Україні, Білорусі та Росії.

Відповідно до мети наше дослідження покликане вирішити наступні завдання:

1. Виявити особливості культурно-ціннісних орієнтацій студентської молоді України, Білорусі й Росії та провести їх порівняльний аналіз.

2. Визначити культурно-ціннісні пріоритети відповідно до статі респондентів.

Методика та організація дослідження. В результаті емпіричного дослідження, що проводилося на території Чернігівської, Гомельської та Брянської областей, було опитано 302 респонденти віком від 17 до 25 років. Від України в опитуванні прийняли участь 102 студенти (50 чоловіків та 52 жінки) ЧНПУ імені Т.Г.Шевченка м. Чернігова, з Білорусії – 102 студенти (51 чоловік та 51 жінка) ГДУ імені Ф. Скоріні м. Гомеля, з Росії – 98 студентів (49 чоловіків та 49 жінок) БДУ імені академіка І.Г.Петровського м. Брянська.

Опитування проводилося з використанням наступних методик:

1) Методика ранжування системи цінностей С. Шварца та У. Білські в адаптації Л. Г. Почебут [4].

2) Тест культурно-ціннісних орієнтацій, розроблений Л. Г. Почебут [4].

Методика ранжування 57-ми видів цінностей була розроблена іноземними психологами С. Шварцем та У. Білські, а в її основу були покладені 10 груп універсальних цінностей: самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення, влада, безпека, конформізм, традиції, щедрість, універсалізм. Вказані типи цінностей автори організували у вигляді двох біполярних шкал "відкритість змінам – консерватизм" та "самозвеличення – самотрансцендентність".

Л. Г. Почебут, спираючись на теорію С. Шварца та роботи Н. М. Лебедевої, запропонувала власну полярну структуру цінностей, оскільки полюси шкал С. Шварца не являли собою протилежності. Ця структура представлена наступними осями:

1) цінності соціальної залежності – цінності соціальної автономності;

2) цінності ієрархії – цінності рівноправ'я;

3) цінності професійної діяльності – цінності духовної діяльності.

Тест культурно-ціннісних орієнтацій, розроблений Л.Г. Почебут на основі теорії Флоренс Клакхон та Фреда Стрідбека, призначений для визначення основних тенденцій формування та становлення культури,

що вивчається. На думку авторів культурно-ціннісні орієнтації визначають характер розв'язання загальнолюдських проблем сьогодення. Основними проблемами, які покликана вирішувати кожна культура, є такі:

- 1) ставлення людини до часу;
- 2) ставлення людини до природи та "надприродних явищ";
- 3) ставлення людини до людської природи;
- 4) ставлення людини до інших людей;
- 5) спрямованість діяльності людини.

Результати емпіричного дослідження. Дані, отримані при застосуванні вказаних методик оброблялися за допомогою спеціалізованого програмного пакету Statistics 17.0.

Математико-статистична обробка даних дослідження 57-ми видів цінностей, які були запропоновані С. Шварцем та покладені в основу його методики, проводилася із застосуванням t-критерію Стьюдента.

Враховавши рівень значущості критерію Лівена щодо однорідності дисперсій ($p > 0,05$), ми з'ясували більшу важливість цінності "національна безпека" для росіян порівняно з українцями ($p \leq 0,01$) та білорусами ($p \leq 0,05$), що, на нашу думку, можна пояснити постійним прагненням громадян Росії до соціальної та політичної стабільності у регіонах, до уникнення національних конфліктів. Значення цінності "влада" для росіян перевищує аналогічний показник у українських респондентів ($p \leq 0,01$), що також може бути пов'язано із високою концентрацією росіян на особистих інтересах та прагненням до соціального визнання. Показники значущості цінності "духовного життя" для молоді Росії та Білорусі вищі за дані для цієї ж цінності для українців ($p \leq 0,01$), що може вказувати на недостатню реалізацію цієї цінності через брак часу, коштів чи інформації тощо. Цінність "усамітнення" переважає у білорусів порівняно з українцями ($p \leq 0,05$) та росіянами ($p \leq 0,01$); значущість цінностей "внутрішня гармонія", "рівність" та "творчість" для білорусів є вищою у порівнянні з українцями ($p \leq 0,05$). Для білорусів зазначені вище цінності можуть означати бажання жити у гармонії, як зі світом, так і з собою, із власною совістю. Важливість цінності "потурання собі" для росіян є нижчою порівняно з білоруськими та українськими респондентами (на рівні значимості $p \leq 0,01$), що можна пояснити прагненням українців та білорусів до психологічного комфорту, як вдома, так і на роботі. Цінність "скромність" переважає в українській молоді у порівнянні з росіянами на рівні статистичної достовірності $p \leq 0,01$, що, на нашу думку, свідчить про більш виражену поступливість та поміркованість вимог українців, на відміну від росіян, які прагнуть самозвеличення.

Організувавши усі 57 цінностей за 13-ма шкалами ціннісних орієнтацій, ми порахували частоту згадування високих значень середнього показника за кожною з них, що відображено в таблиці 1.

Застосувавши t-критерій Стьюдента до результатів опитування за кожним із 13-ти типів ціннісних орієнтацій та оцінивши попередньо рівень значущості критерію Лівена щодо однорідності дисперсій ($p > 0,05$), ми встановили, що частота згадування білорусами цінності "Соціальна автономність – самодостатність" статистично достовірно перевищує аналогічний показник в українських та російських респондентів ($p \leq 0,01$), що може пояснюватися важливістю для білоруської молоді свободи та незалежності, інтелектуального розвитку і творчої самореалізації. Важливість цінності "соціальна автономність – гедонізм" для росіян статистично значимо нижча, ніж в українців ($p \leq 0,05$) та білорусів та ($p \leq 0,01$), тобто молодь України та Білорусі демонструє прагнення отримувати задоволення від життя та потурати власним бажанням. Показники цінностей "рівноправ'я – альтруїзм" для українців статистично достовірно вищі за дані цієї ж шкали для росіян ($p \leq 0,01$), а це, на наш погляд, свідчить на користь того, що українці здатні високо цінувати чесність, вірність та вміння прощати у дружніх взаєминах. Цінності "соціальної автономності – радикалізму" та "духовного життя – духовної гармонії" для білорусів виявляються статистично значимо важливіші, ніж для українців ($p \leq 0,05$), що може вказувати на важливість для білоруської молоді різноманітності та цікавості життя, допитливого ставлення до проблем існування людини в соціумі, внутрішньої гармонії та мудрості у суспільних взаємовідносинах. Для росіян цінність "духовного життя – природної гармонії" за своїми показниками статистично значимо переважає результати цієї ж цінності в українців ($p \leq 0,05$), що може свідчити про обізнаність росіян у колі проблем навколишнього середовища та прагнення до їх розв'язання. Значимість решти цінностей не підтверджено статистично.

З метою з'ясування пріоритетності усіх 13-ти типів ціннісних орієнтацій для молоді України, Білорусі та Росії ми визначили їх ранги. У першу трійку для українців увійшли цінності "рівноправ'я – альтруїзм", "рівноправ'я – самостійність" та "професійна діяльність – майстерність"; для росіян – цінності "рівноправ'я – самостійність", "професійна діяльність – майстерність" та "соціальна залежність – традиціоналізм". Для білорусів – перші 3 ранги займають 5 цінностей "рівноправ'я – самостійність", "соціальна автономність – самодостатність", "соціальна залежність – традиціоналізм", "рівноправ'я – альтруїзм" та "професійна діяльність – майстерність".

**Пріоритет ціннісних орієнтацій
(за методикою С. Шварца в адаптації Л. Г. Почебут)**

<i>Тип ціннісних орієнтацій</i>	<i>Національність</i>		
	<i>українці</i>	<i>білоруси</i>	<i>росіяни</i>
Соціальна залежність-конформізм	38	34	32
Соціальна залежність-аскетизм	30	25	19
Соціальна залежність-традиціоналізм	58	67	66
Соціальна автономність-самодостатність	57	68	46
Соціальна автономність-гедонізм	40	49	26
Соціальна автономність-радикалізм	35	44	56
Ієрархія-домінування	11	16	21
Рівноправ'я-самостійність	73	77	72
Рівноправ'я-альтруїзм	82	67	57
Духовне життя-духовна гармонія	40	49	43
Духовне життя-природна гармонія	20	24	25
Професійна діяльність-майстерність	73	67	70
Професійна діяльність-досягнення	42	48	44

Згрупувавши ціннісні орієнтації у 6 шкал: "соціальна залежність" (цінності *конформізм*, *аскетизм* та *традиціоналізм*) та "соціальна автономність" (цінності *самодостатність*, *гедонізм* та *радикалізм*), "ієрархії" (цінність *домінування*) та "рівноправ'я" (цінності *самостійність* та *альтруїзм*), "духовне життя" (цінності *духовна гармонія* та *природна гармонія*), "професійна діяльність" (цінності *майстерність* та *досягнення*), було вираховано показники середнього значення для кожної з 6-ти шкал цінностей за національною приналежністю (див. таблицю 2).

Таблиця 2

**Показники середнього значення за 6-ма шкалами цінностей
(за методикою С. Шварца в адаптації Л. Г. Почебут)**

<i>Шкали цінностей</i>	<i>Національність</i>		
	<i>українці</i>	<i>білоруси</i>	<i>росіяни</i>
Соціальна залежність	4,2	4,3	4,1
Соціальна автономність	4,2	4,4	4,4
Ієрархія	2,7	2,8	3,1
Рівноправ'я	5,1	4,9	5
Духовне життя	3,6	4,1	4,3
Професійна діяльність	4,6	4,6	4,5

З метою встановлення значущості відмінностей між показниками 6-ти шкал цінностей (за методикою С. Шварца в адаптації Л. Г. Почебут) нами був застосований t-критерій Стьюдента. Оцінивши попередньо рівень статистичної достовірності критерію Лівена щодо рівності дисперсій ($p > 0,05$), ми встановили статистично значущі відмінності показників лише за однією з 6-ти шкал цінностей. Таким чином, було з'ясовано більшу важливість цінності "духовного життя" для росіян порівняно з українцями та білорусами (відповідно $p \leq 0,01$ та $p \leq 0,05$), що, на нашу думку, свідчить, з одного боку, про низький ступінь реалізованості даної потреби, а з другого, вказує на велике значення даної цінності для саморозвитку росіян. Відмінності між представниками 3-х національностей за іншими шкалами цінностей є статистично незначущими.

Математико-статистична обробка результатів опитування респондентів дозволила визначити кількість українців, білорусів та росіян за типами культурно-ціннісних орієнтацій, що вивчалися за допомогою тесту культурно-ціннісних орієнтацій Л. Г. Почебут (дані продемонстровано в таблиці 3).

Таблиця 3

Розподіл типів культурно-ціннісних орієнтацій між представниками різних національностей

Національність	Тип культурно-ціннісних орієнтацій, %				
	ТК*	СК*	КДР*	ТК-СК*	СК-КДР*
українці	10	42	26	12	12
білоруси	9	65	8	9	11
росіяни	6	58	11	6	17

ТК* – традиційна культура,

СК* – сучасна культура,

КДР* – культура, що динамічно розвивається,

ТК-СК*, *СК-КДР** – змішані типи культури.

З метою встановлення статистично достовірних відмінностей показників ми використали t-критерій Стьюдента та перевірили рівень статистичної достовірності критерію Лівена щодо рівності дисперсій ($p > 0,05$). З'ясовано, що молодь Росії та Білорусі частіше відносить власну культуру до сучасного типу (СК), ніж українські респонденти (рівень значущості відмінностей $p \leq 0,01$), що, на нашу думку, свідчить про підтримку статусно-рольового характеру взаємин між людьми в соціумі, та, як наслідок, необхідність узгодження індивідуального рішення, взаємних потреб, інтересів та планів на майбутнє з групою, сім'єю та трудовим колективом.

Порівняно з українськими студентами, російська та білоруська молодь рідше відносить себе до культури, що динамічно розвивається (КДР) на рівні статистичної достовірності $p \leq 0,01$, що може вказувати на прагнення української молоді до незалежного та відкритого спілкування, орієнтацію на рівність ролевих взаємин. Серед українських респондентів спостерігається також тенденція і до змішаного ТК-СК (традиційна та сучасна) типу культури, що помітно перевищує результати росіян на рівні значущості $p \leq 0,01$. Пріоритетність традиційного типу культури не підтверджено на статистично достовірному рівні значущості.

Таким чином, порівнюючи результати українців, білорусів та росіян за типами культурно-ціннісних орієнтацій, можна стверджувати, що більшість респондентів в кожній з 3-х груп відносить свою культуру до сучасного типу, а саме: 42% українських, 65% білоруських та 58% російських респондентів. Отже, переважна більшість представників молоді намагається жити в гармонії з природою, прагнуть самоствердження в суспільстві, що намагається регулювати її поведінку за допомогою моральних та етичних норм і правил.

Друге та третє місця поділяють між собою культура, що динамічно розвивається (КДР), та традиційний тип культури (ТК). Культура, що динамічно розвивається (КДР), характеризується орієнтацією людей на майбутнє, на досягнення швидких значимих результатів. Представники даного типу культури прагнуть підкорити природу, управляти нею. Культивується індивідуальність, незалежність та автономність від соціуму. Процес прийняття рішень відбувається самостійно. У спілкуванні люди відкриті, орієнтовані на рівність ролевих взаємин. Основу суспільного контролю складає не мораль, а законність та незворотність покарання, обов'язковість матеріальної винагороди.

У свою чергу, традиційна культура характеризується орієнтацією людей у бік минулого, відданістю традиціям та інтересом до історії своєї держави. Представники даної культури сприймають природу як вічну таємницю буття, яку не прагнуть відгадати. Велике значення надається сімейним зв'язкам та релігійним орієнтаціям. Людина, її дії та вчинки, перебувають під пильним наглядом суспільства. Процедура прийняття рішень відбувається колективно, а результат розв'язання проблем залежить від старших за віком осіб.

Проаналізувавши культурно-ціннісні пріоритети усіх 3-х груп респондентів за статевою ознакою, ми побачили закономірність, продемонстровану в таблиці 3, тобто чоловіки та жінки віком 17-25 років з України, Білорусі та Росії відносять свою культуру до сучасного типу: 23% чоловіків та 19% жінок з України, 30% чоловіків та 35% жінок з Білорусі, 32% чоловіків і 26% жінок з Росії. На нашу думку, це переконливо свідчить на користь того, що молодь, як чоловіки, так і жінки, прагнуть самореалізації та самоствердження у суспільстві, що має підтримувати їх та захищати інтереси молодих людей.

З метою вивчення особливостей зв'язку між типом культурно-ціннісних орієнтацій, що вивчався за допомогою тесту культурно-ціннісних орієнтацій Л.Г. Почебут, та ціннісними орієнтаціями (за методикою С. Шварца в адаптації Л. Г. Почебут) був застосований кореляційний аналіз.

За результатами кореляційного аналізу виявлено позитивний зв'язок між приналежністю до традиційної культури та цінністю "професійна діяльність – майстерність" ($r = 0,141$ при $p \leq 0,05$), що, на наш погляд, можна пояснити тим, що в традиційній культурі найбільшу повагу викликають цінності майстерного та якісного виконання завдання, самоповага. Результати відповідей респондентів, що характеризують свою культуру як таку, що динамічно розвивається, позитивно корелюють з цінностями "ієрархія – домінування" ($r = 0,123$ при $p \leq 0,05$), але негативно пов'язані з цінностями "соціальна залежність – традиціоналізм" ($r = -0,123$ при $p \leq 0,05$) та "духовне життя – природна гармонія" ($r = -0,127$ при $p \leq 0,05$). На нашу думку, особливість зв'язку культури, що динамічно розвивається, із вказаними вище цінностями може свідчити про те, що представники даного типу культури більш за все цінують владу, вплив та авторитетність, недооцінюючи, у свою чергу, не тільки власне здоров'я та традиції, важливість соціального порядку та рівність громадян у суспільстві, але й важливість турботи про навколишнє середовище.

Висновки

Визначивши та порівнявши культурно-ціннісні пріоритети студентської молоді України, Білорусі та Росії нам вдалося з'ясувати деякі спільні та відмінні риси. Статистично достовірно встановлена важливість для росіян цінності "влада", що може бути пов'язано із високою концентрацією росіян на особистих інтересах та прагненням до соціального визнання, та цінності "національна безпека", що, на нашу думку, можна пояснити постійним прагненням громадян Росії до соціальної та політичної стабільності у регіонах, до уникнення національних конфліктів. Для білорусів характерними є цінності "усамітнення" та "внутрішня гармонія", "рівність" та "творчість", що може означати бажання молоді жити у гармонії, як зі світом, так і з собою, із власною совістю. Для українців важливою є цінність "скромність", що свідчить про більш виражену поступливість та поміркованість вимог українців, на відміну від росіян, які прагнуть самозвеличення. Для росіян та білорусів значимою виявилася цінність "духовного життя", що, на нашу думку, свідчить, з одного боку, про низький ступінь реалізованості даної потреби, а з другого, вказує на велике значення даної цінності для саморозвитку росіян. Для білорусів та українців значущість цінності "потурання собі" можна пояснити прагненням українців та білорусів до психологічного комфорту.

Встановлена важливість для українців цінності "рівноправ'я – альтруїзм", що, на наш погляд, свідчить на користь того, що українці здатні високо цінувати чесність, вірність та вміння прощати у дружніх взаєминах. Для росіян важливою є цінність "духовного життя – природної гармонії", що може свідчити про обізнаність росіян у колі проблем навколишнього середовища та прагнення до їх розв'язання. Для білорусів значущими є цінності "соціальна автономність – самодостатність", "соціальна автономність – радикалізм" та "духовне життя – духовна гармонія", що може пояснюватися важливістю для білоруської молоді свободи та незалежності, інтелектуального розвитку і творчої самореалізації, вказувати на значущість різноманітності та цікавості життя, допитливого ставлення до проблем існування людини в соціумі, внутрішньої гармонії та мудрості у суспільних взаємовідносинах.

За пріоритетністю для українців найбільш вагомими є цінності "рівноправ'я – альтруїзм", "рівноправ'я – самостійність" та "професійна діяльність – майстерність"; для росіян – цінності "рівноправ'я – самостійність", "професійна діяльність – майстерність" та "соціальна залежність – традиціоналізм"; для молоді Білорусі – "рівноправ'я – самостійність", "соціальна автономність – самодостатність", "соціальна залежність – традиціоналізм", "рівноправ'я – альтруїзм" та "професійна діяльність – майстерність".

З'ясовано, що більшість респондентів, як чоловічої, так і жіночої статі, від 3-х національних груп відносить свою культуру до сучасного типу. Отже, молодь прагне жити в гармонії з природою, цікавиться екологічними питаннями. Цінності цієї культури сконцентровані на людині, її правах та самостверженні. Взаємини між людьми визначаються статусом та роллю в суспільстві, що регулює поведінку людини за допомогою моральних та етичних норм і правил.

Використані джерела

1. Лебедева Н. М. Ценностно-мотивационная структура личности в русской культуре / Надежда Михайловна Лебедева // Психологический журнал. – 2001. – Том 22. – №3. – С. 26 – 36.
2. Лебедева Н. М. Базовые ценности русских на рубеже XXI века / Надежда Михайловна Лебедева // Психологический журнал. – 2000. – Том 21. – №3. – С. 73 – 87.
3. Московка М. Ціннісні орієнтири української та російської молоді України / Марія Московка // Соціальні виміри суспільства. – Вип. 2. – К.: СОЦИС, 1998. – 85 с.

4. Почебут Л. Г. Взаимопонимание культур: Методология и методы этнической и кросс-культурной психологии. Психология межкультурной толерантности / Людмила Георгиевна Почебут. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2007. – 281 с.
5. Приходько Т. П. Ціннісні орієнтації у свідомості та поведінці сучасної молоді / Тетяна Павлівна Приходько // Соціальні виміри суспільства. – Вип. 2. – К.: СОЦИС, 1998. – 85 с.
6. Татарко А. Н., Козлова М. А. Сравнительный анализ структуры ценностей и характеристик этнической идентичности в традиционных и современных культурах / Александр Николаевич Татарко, Мария Андреевна Козлова // Психологический журнал. – 2006. – Том 27. – №4. – С. 67 – 76.

Havrylenko V.Yu.

THE DEFINING OF CULTURAL AND VALUE PRIORITIES AMONG THE YOUTH OF UKRAINE, BELARUS AND RUSSIA

The article deals with the defining of cultural and value priorities among the youth of Ukraine, Belarus and Russia. Cultural and value orientations are considered as complex, in some way grouped principles that determine the orientation of various streams of human thinking and activity in the process of solving human problems.

Value orientations have been studied according to the 6 scales of values: the values of social dependence and the values of social autonomy, the values of hierarchy and the values of equality, the values of professional activity and the values of spiritual activity. The significance of differences between parameters of 6 values scales for the Ukrainian, Belarusian and Russian has been defined through mathematical and statistical analysis methods and Student's t-criterion.

The comparative analysis data results of the Ukrainian, Belarusian and Russian according to the types of cultural and value orientations show that the vast majority of young people consider their culture as the modern type, that is they try to live in harmony with nature, seek self-approval in society that tries to regulate human behavior through moral and ethical norms and rules, and where human relations are determined by the status and role in society.

The correlation analysis results of cultural and value orientations types and value orientations of respondents from Ukraine, Belarus and Russia are presented in the paper.

Key words: *values orientations, cultural and value orientations, contemporary culture (CC), traditional culture (TC), dynamically developing culture (DDC).*

Стаття надійшла до редакції 12.09.2013

